

GLATZ FERENC

VÍZTÁROZÁS ÉS ÉLETMÓDVÁLTÁS AZ ALFÖLDÖN

Hátrányból előny: árvízvédelem és vízgazdálkodás a Tiszán

„1996-ban a stratégiai kutatások indításakor megfogalmazódtak a Kárpát-medence földrajzi, éghajlati, vízgazdálkodási előnyei és hátrányai. Ezek a hátrányok, illetve ezeknek a hátrányoknak és előnyöknek a földrajzi alapjai nem fognak változni. Változhat azonban a hátrány és az előny értékkategóriája. Meg kell kísérelni, hogy minél több, úgymond, hátrányos tényezőt előnyünkre fordítsunk. Azon nem tudunk változtatni, hogy a Kárpát-medencébe hordják be a légköri áramlások a növényi és egyéb fertőzéseket. Azon sem, hogy ide, a Kárpát-medencébe follyanak össze a Kárpátokból, azaz a környező államok területéről a vizek, vagyis a szomszédos államok környezetszennyezésének mi vagyunk a szenvedői. Ezen csak annyiban fogunk tudni változtatni, amennyiben a környező országokkal egy megfelelő közös ökológiai regionális környezetgazdálkodási politikát alakítunk ki.” – Az alább közölt írás a napjainkban is aktuális tiszai vízgazdálkodás kérdésköréről abból az alkalmából készült, hogy az MTA vezetői 2000. február 14-én együttműködési megállapodást írtak alá Pepó Pál környezetvédelmi és vízgazdálkodási miniszterrel a tiszai árvizek tanulmányozása céljából.

„Hátrányból előnyt; ha másolod az előttem haladót, soha nem éred utol!” Ezek a mondások és ehhez hasonló gondolatok jártak a fejemben 2000-ben gyakran, amikor azzal kellett számolnunk: vajon milyen lefolyású lesz a tavaszi árvíz, megismétlődik-e 1999, úgymond az évszázad árvize, és megismétlődnek-e a hatalmas belvizek?

A Nemzeti Stratégiai Kutatások indításának egyik célja éppen az volt: számoljunk a helyi realitásokkal, a földrajzi, éghajlati, sőt a népességviszonyokkal, és ehhez képest igyekezzünk megfogalmazni a Magyarországon, illetve a Kárpát-medence területén élő lakosság társadalmi, gazdálkodási és kulturális lehetőségeit. Önmagában az a tény, hogy a környező országokból a folyók ide, az Alföldre „szakadnak le”, a medence aljára, már számtalan előnnyel is kecsegtethet minket. 1997-ben, a Víz Világnapján tartott előadásomban így szóltam erről: „számomra, mint a társadalom, a gazdaság, a kultúra történelmének tanulmányozója számára, kérdések sora maradt megválaszolatlanul évek óta vizeinkkel, vízgazdálkodásunkkal kapcsolatban: vajon szükséges-e, hogy azt az óriási mennyiségű vizet – amelyet befolyó vizekből, helyi forrásokból, csapadékból nyerünk – kiengedjük az állam területéről? Miért nem folytatunk egy aktívabb, a vízbőségre épülő területfej-

lesztési, sőt élelemgazdálkodási, szociális, egészségügyi és kultúrpolitikát? Lehet, hogy még mindig a 19. századi mérnök-gondolkodás rabjai vagyunk: legyőzni a természetet, elvezetni a vizet, hagyja el az öntözésre nem használható, úgymond felesleg minél gyorsabban az állam területét?

Én a mainál sokkal inkább vízre épülő helyi életmódot képzelek el, ahol például az eddig nem hasznosuló dunántúli patakok vize duzzasztott, természetbarát formában, halte-

AZ ÁRVÍZVÉDELEM CÉLJAI ÉS MÓDSZEREI

Az árvíz kár csökkentése		Az árvíz kár megelőzése	
a károsultak támogatása	árvíz-védekezés	a kárérzékenység csökkentése	árvízmentesítés
1. Társadalmi segély 2. Hitelnyújtás, adókedvezmény 3. Kárbiztosítás	1. Árvíz előjelzés 2. Élet- és vagyonmentés 3. A védőképesség megtartása vagy növelése. Ideiglenes védművek	1. Az árterek használatának szabályozása: – építési tilalmak – földhasználati korlátok és preferenciák 2. Egyedi védelmi megoldások: – területfeltöltések – körtöltések – kiemelt építmények – víz- és eróziótűrő szerkezetek – vízzáró építmények és berendezések 3. Az árvíz elöntések szabályozása: – az árvíz kitorpányságának, szétterülésének és a visszavezetésének „ad hoc” irányítása – árvíz szükségeltározók	1. Az árvíz keletkezésének szabályozása: – vízgüjtőrendezés (övgátolás, teraszírozás, vízmosáskötés) – A területhasználat szabályozása (erdősítés, rétegvonalas művelés, lefolyáskésleltető növényzet) – időjárás-szabályozás 2. Az árvíz lefolyásának szabályozása: – mederrendezés és szabályozás (partvédelem, kis- és középvízi szabályozás) – nagyvízi szabályozás (mederátvágás, árvédelmi töltés, hullámtérrendezés) – árapasztó csatornák – lefolyásszabályozó tározók

Forrás: A Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése – alapkoncepció, 2001. Közlekedési és Vízügyi Minisztérium.

nyésztő, csónakázó, pihenő életformát szolgálhat. Olyan Magyarországot képzelek el, ahol a táplálkozásban a hal, a kagyló, a rák, a víziszarvas a jelenleginél sokkal nagyobb szerepet kaphat, ahol az intenzív földművelés a minőségi kertészeti termékekre és az okos munkaerő a természetgazdálkodást kívánó állattenyésztésre összpontosít. Ez az elképzelés a jelenleginél sokkal egészségesebb napi életformát, táplálkozást és egyúttal sokkal piacképesebb gazdálkodást biztosítana, mint a 19. századból örökölt mai élelemtermelési és táplálkozási szokásaink.

Van tehát mit gondolkodni az előnyökről.

Már 1997-ben, a Duna-kutatás stratégiai kutatási programja emelésekor, egy komplex Duna-programról beszélünk. A pécsi Regionális Kutatások Központja nemzetközi együttműködésben folyó kutatásainak összefoglalását támogattuk. Ugyanakkor beindítottuk 1999-ben a gödi Duna-kutató Állomásra alapozva azt a komplex programot, amelyben a Duna vízminőségi, vízbiológiai, élőhelyképzési sajátosságait éppúgy vizsgáljuk, mint a Dunára épülő társadalmi és kulturális szokásrendszereket, gazdálkodási lehetőségeket. Sőt, a Láng István által annyira sürgetett Duna-híd építését is e Duna-program keretében kívánjuk szintézisbe foglalni. Azt mondtuk 1998-ban: elmaradhatatlan lesz a Tisza-völgy ugyanilyen szintű vizsgálata, legalábbis egy ilyen komplex szemléletű Tisza-kutatás megindítása. A „zöld folyosó” néven emlegetett jövőkép a Tiszáról végül is azt fogalmazza meg, hogyan lehetne a Rió szellemében (1992) megfogalmazott fenntartható fejlődést az Alföld modernizációjával összhangba hozni. Már akkor komplex programot sürgettünk a Tiszáról, amikor az újabb Alföld-program megindítását terveztük.

Minden programra hatással van az abban dolgozó szakemberek felkészültsége és szervezettsége. És természetesen hatnak rá a történelmi véletlenek. Ami a szervezettséget és a felkészültséget illeti: a legszervezettebbnek a regionális kutatások csapata mutatkozik, hiszen ők a felpiaci, félállami támogatású szektorban élve hozzászoknak a projektorientált gondolkodáshoz, könnyen tudják a meglévő szakmai diszciplináris vagy interdiszciplináris adatbázisukat mozgósítani egy-egy program kedvéért. Ugyanakkor a pécsi központ, illetve a hat regionális alközpont jó szervező egyéniségek keze nyomán képes megfelelő programok kivitelezésére, illetve megszervezésére. Az ökológusoknál már nehezebb a helyzet, hiszen ők különböző táborokra és egyéni szimpátiák alapján képződő csoportokra esnek szét, ami rendkívül megnehezíti az egységes programok kialakítását. De nehezen tér magához a politikai megbélyegzés keltette elkeseredésből a vízügyi szakma is. Az Akadémia 1997. áprilisi nyitása e téren, a vízgazdálkodás felvétele a stratégiai programok keretébe, adta meg az első bizalomerosztó lökést ahhoz, hogy a vízgazdálkodással foglalkozók megszabaduljanak a Bős-Nagymaros miatti gúnyolódások és negatív

megkülönböztetések lelki terheitől. Kíváncsian várjuk, hogy a Somlyódy László által vezetett vízgazdálkodási stratégiai programnak milyenek eredményei lesznek, és hogy a most kialakítandó fiatal vízgazdálkodásimérnök-kutatóbázis hogyan fogja kidolgozni a Kárpát-medence vízgazdálkodási stratégiáját és hogyan fog részt vállalni megvalósításában. A társadalomtudományok meglehetősen szétaprózottak, ezen talán segít majd a Társadalomkutató Központ megszervezése, amelyre komplex társadalomtudományi programok szervezését bízhatjuk.

A programokat befolyásoló, nem mindig kiszámítható másik tényező: a *politika*. A Duna-program közép-kelet-európai méretű kibontakozására volt ugyan elképzelésünk, ezt 1997 decemberében elő is adtuk, de a szerbiai konfliktussorozatok, amelyek 1999 márciusában végül a koszovói háborúhoz vezettek, eleve megakadályozták, hogy megfelelő nemzetközi Duna-programot alakítsunk ki. Hiszen a Duna alsó folyásának rendben tartása nélkül nemzetközi program elképzelhetetlen. De ugyanilyen szubjektív a tudománypolitikai faktor is. Nincs a térségben jelen olyan politikai erő, amely a terület természetgazdálkodásának nagy ívű átalakításával foglalkozna. Márpedig megfelelő miniszteri szintű intézkedés, azaz a végrehajtó hatalmi adminisztráció szervezése nélkül az Akadémia, vagy akár a közép-kelet-európai akadémiák is csak gyenge és elsősorban szándékot, figyelemfelhívó jelzéseket adó intézménynek és erőnek számítnak. – De ilyen véletlen tényezők a természeti katasztrófák is, amilyenek az 1998–99. évi árvizek és belvizek voltak. Hatásuk furcsa módon pozitív is lehet: hiszen felhívják a figyelmet a vízgazdálkodás regionális rendezésének szükségességére.

A véletlen adta lehetőségek felismerése – ez nemcsak a politikának, hanem a tudománynak és a mindennapi gondolkodásnak is igazi „művészeti” gyakorlata. Az árvíz-katasztrófa ilyen véletlen, amelyet megítélésem szerint most arra kell felhasználni, hogy újragondoljuk és újragondoltassuk az egész tiszai és alföldi vízgazdálkodást, s ezzel az egész Alföld életmódváltásának a lehetőségét.

Az árvizek nem lesznek kevésbé veszélyesek a következő években. Egyáltalán nem biztos, hogy az évszázad árvize az 1998–99. évi volt. Sőt, ahogy a vízgazdálkodási szakemberek mondják: az sem biztos, hogy a kisebb vízmennyiség nem hoz majd nagyobb vízszintemelkedést. Hiszen az 1998–99. évi árvíz végül is szerencsés körülmények között zajlott le. Sok szerencsés véletlen mozzanat játszott közre abban, hogy nem vezetett nagyobb katasztrófához. A „nagy víz” okát nem fogjuk tudni megszüntetni: ez összefügg bizonyos éghajlati változásokkal, ugyanakkor a kárpátaljai, tehát a Tisza vízgyűjtő területének nagy erdőirtásaival s ennek következtében a terület vízfelvevő képességének csökkenésével. A víz a Tisza magyarországi szakaszán mintegy 15–20 napot van jelen, 28–36 óra alatt képes a Tisza 8–10 métert is

emelkedni. A tetőzés szintje az elmúlt húsz évben mintegy száz centimétert nőtt. A Tisza magyarországi szakasza 966 kilométer hosszú, kb. 3000 kilométernyi gátunk van, és ezeknek mintegy a fele felel meg az előírásoknak. A tiszai árvíz által veszélyeztetett területek nagysága kb. másfél millió hektár. Az alföldi Tisza-vidéken felhasználható, elárasztható területeknek több mint kétharmada szántó vagy pedig értéktelen terület. Hogyan tudunk felkészülni a nagy vizek fogadására?

A gátakat tovább nem emelhetjük. Minden szakértő azt állítja: értelmetlen és építészeti szempontból szinte kivitelezhetetlen, nem is szólva a hatalmas költségekről, a mai gátak magasságának emelése. Betekintettem a vízgazdálkodási szakértők által rendelkezésemre bocsátott statisztikai adatokba és ezek azt mutatják, hogy az elmúlt harminc esztendőben évről évre fokozatosan növekedett az árvizek vízszintje és ugyanakkor csökkent a medrek vízáteresztő képessége.

A hullámtér gazdálkodásának és a vízáteresztő képesség növelésének lehetőségével szintén számolnunk kell. Amíg a gátak magassága nem emelhető, addig a folyómedrek vízelvezető képessége javítható. A hullámtéri gazdálkodás külön megérdemelne egy stratégiai programot. (Pontosabban: a vízparti és a hullámtéri gazdálkodás együttes tárgyalása.) Ismeretes, hogy a hullámtereket Vásárhelyiek és utódaik jól tervezték meg, nagy és széles járást engedtek a folyóvíznek. De a lakosság mind jobban benyomult a hullámtérbe. Azzal, hogy ún. nyári gátakat építettek, kisebb víz esetén megóvták a hullámtérbe elhelyezett életheleket. A hullámtér állandó

hasznosítása, az ott folyó gazdálkodás erősen csökkenti az áteresztőképességet. Ismeretes, hogy a 19. században a hullámtér hasznosítására a nép és a társadalom magától alakított ki programokat. Ilyen volt a hullámtéri állatlegeltetés, mindenekelőtt birka és kecske, és ilyen volt a lakosság uszadékfa iránti igénye. Vagyis az árvíz által lesodort ún. uszadékfát, benne hatalmas fatörzseket is, a lakosság szabadon vihette el, ingyenesen használta azt tüzelő-utánpótlásra. A helyzet azonban az elmúlt harminc esztendőben gyökeresen megváltozott. Nincs szüksége a lakosoknak az uszadékfára, hiszen a gázprogram és a különböző távfűtési rendszerek a Tisza-völgy lakosságának a fűtési, sütési és főzési gondjait megoldják. Ugyanakkor a kiépült tűzifa-ellátási és szén-, koks-, brikett-tüzelési rendszerek sokkal kiszámíthatóbban és gazdaságosabban teszik lehetővé a fűtést, mint a korábbi évszázadok részben gally-, részben rőzse- és uszadékfa-felhasználása. Megszűntek az ártereken a birka- és kecskenyájak, nincs állat, amely a kiváló iszappal termékennyé tett talajon burjánzó hullámtéri erdőket valami módon megtizedelje. Nem épült ki olyan hullámtér-gazdálkodás, amelyik lépést tudott volna tartani a hullámtérben vadon növő bozótokkal és erdőkkel.

Az árvizek ellen tehát nincs más megoldás, mint az árvi-
zek felhasználása és további tározók építése, azaz a víz megfogása. Tudom, hogy Magyarországon a víztározókkal szemben politikai ellenérzés él a magyar értelmiség nagy részében. Bennem is élt. 1987-ben, amikor a História vízről szóló számát szerkesztettem, és biotörténelem címen a vezércik-

A FONTOSABB TISZAI VÍZMÉRCEKEN ÉSZLELT TETŐZÓ ÉS LEGNAGYOBB TETŐZÓ VÍZSZINTEK 1876–2001 KÖZÖTT

Vízmerce	Észlelt tetőzó és legnagyobb tetőzó vízszintek a nevezetes árhullámok idején (cm)															Az árvízszintek emelkedésének mértéke (cm)
	1876	1879	1881	1888	1895	1919	1932	1933	1947–48	1970	1979	1998	1999	2000	2001	
Tiszabecs	–	–	–	–	–	–	–	535	(650)*	680	521	708	260	456	716	+181
Tivadar	704	684	684	744	714	690	752	707	848	865	805	958	772	783	1014	+310
Vásárosnamény	817	785	869	900	840	850	848	758	887	912	870	923	836	882	941	+124
Záhony	–	–	–	751	686	728	726	598	618	728	674	737	657	711	752	+1
Tokaj	784	755	780	872	815	854	856	695	781	858	880	872	894	928	847	+144
Tiszafüred	686	634	622	742	733	765	750	626	684	773	788	767	835	881	717	+195
Szolnok	753	763	764	818	827	882	894	662	784	909	904	897	974	1041	836	+288
Csongrád	757	805	820	834	867	929	924	593	742	935	876	780	891	994	721	+237
Szeged	786	806	845	847	884	916	923	660	714	960	842	705	817	929	660	+174

* számított érték.

Forrás: A Vásárhelyi-terv továbbfejlesztése – alapkoncepció, 2001. Közlekedési és Vízügyi Minisztérium.

ket írtam, bennem is munkált a technokrata vízszabályozási örületnek az ellenzése. Ez az érzés a Szovjetunióban keletkezett bennem, amikor láttam az Ob-tenger által okozott természet- és településkárosodást és saját szememmel láthattam, hová vezetett az Aral tóval való rablógazdálkodás. Figyelmem mindig a kis, helyi hasznosítású vízi erőművek, illetve műtárgyakkal képzett, környezetbarát vízi élőhelyek kialakítására irányult. Ezt láthattam Nyugat-Európában is, mindenekelőtt Dél-Németországban és Franciaországban. Meggyőződésem: az árvizeken csak úgy uralkodhatunk, ha a vizet nem akarjuk kivezetni az országból, nem kívánjuk még magasabb gátak közé szorítani, hanem igyekszünk *megfogni és különböző területeken víztározókat építeni*. Ezekre a víztározókra alapulna azután egy új gazdálkodási rendszer, új épületforma, új munkaerőigény, az új típusú munkaerőre épülő munkaszervezet, és ennek következtében új élelemgazdálkodás, sőt új étkezési kultúra, életmódváltás.

Hátrányból előnyt! Ne engedjük ki a Kárpát-medence határain évente a ma feleslegesnek ítélt 150 millió köbméternyi vizet, amely ezzel egy időben öntözéses gazdálkodásra is alkalmazható lenne. Ezek a tervek az elmúlt 150 esztendő vízgazdálkodásának és agráriumának újragondolására készítetnek bennünket.

A Vásárhelyi-terv és az ipari-technikai forradalom

Az 1830–40-es évek alapkérdése a korabeli közép-európai társadalmak számára az volt: meg tudja-e teremteni az ipari-technikai fejlődéshez, a szemük előtt zajló nyugat-európai előrelépéshez a megfelelő társadalmi és természetgazdálkodási háttérrel. Az új ipari szervezeti formák, a több száz, majd több ezer munkást foglalkoztató gyárak koncentrálták a lakosságot, ami az élelemellátásban új gondokat jelzett, és egyben munkaerőt vont el a paraszti életformától, az élelemtermeléstől. Sokkal kevesebb embernek kellett megtermelnie sokkal több élelmiszert. Ekkor immáron nyolc évszázada hagyományosan a gabona volt az európai társadalmak egyik alapélelmiszere, amelyet a 19. században kiegészített a burgonya (burgonya nélkül nincs ipari-technikai forradalom Közép-Kelet-Európában). Ugyanakkor szükség volt a szarvasmarha és az apró állatok mellett a leggyorsabb fehérjetermelő bázisra, a sertésre is. Így alakult ki a 19. század második felében az Alföld és általában Magyarország élelemtermelési kultúrája, és ehhez kapcsolódtak az ún. magyaros konyha termékei is. A saftos hús, a burgonya, a gabonából készítendő tésztafélék, valamint a kenyér – ezek mind Európa-szerte ismert és elfogadott táplálkozási alapanyagok voltak és lettek a magyar konyhának.

A Széchenyi és Vásárhelyi nevével jelzett nagy folyamatszabályozási akciók Magyarország és a Kárpát-medence területén igen korszerűek voltak. Amikor megkezdődik Ang-

liában, majd Észak-Olaszországban, Franciaországban és Poroszországban az alagsövezés, a talajmeliorizáció, akkor kezdődnek el Magyarországon is a folyók és a vizek szabályozásai. Mindenhol Európában az a cél: területeket nyerni mindenekelőtt a szántóföldi élelemtermelés számára, az egészségtelen és járványoknak otthont adó belső, vizes területeket lecsapolni, a tömegtársadalom számára jobb életkörülményeket biztosítani. Ennek a programnak az eredménye lesz a Magyarország nagy részét (30–40%-át) szabadon járó vadvizek és árvizek lecsapolása és megszűnése. Magyarország vízrajzi térképe 1800–1900 között gyökeresen átalakult. A nagy gátépítési programok a 19. század második felére már védik a Tisza-völgyben épülő városokat, és megbízhatóvá, állandóvá teszik a kőházas, hosszú távra berendezkedő életmódot.

A Vásárhelyi-terv a maga korában nagyon korszerű volt és az akkori társadalmi, gazdálkodási és kulturális célokból kiindulva csak helyeselhető és ma még mindig nem eléggé értékelt eredményekhez vezetett. Erre a gondolkodásra épülhetett fel aztán az 1880-as évektől az egymást követő vízügyi törvénykezés és az 1879-ben Kvassay által létrehozott Vízmérnöki Hivatal, amelyik az első világháború idejére lényegében a Kárpát-medence modern vízgazdálkodási és ezzel természetgazdálkodási rendszerének alapjait is megvetette.

A vízmérnökök gondolkodása éppúgy, mint a társadalom, a politika gondolkodása ezen a 19. század első felében kialakult gondolati alapon nyugodott. Az elmúlt 20–30 esztendőben azonban alapvető változások következtek be, amelyekre a mostani árvizek felhívják nemcsak a történészek, hanem a futurologusok figyelmét is.

Az Európai Unió és az Alföld, Magyarország

1998 januárjában formálisan, 1998 novemberében a gyakorlatban is megkezdődött a tagjelölt országok, így többek között Magyarország európai uniós felkészültségének vizsgálata. Sajnos a politikai adminisztráció nem törődött eleget azzal, hogy ennek az uniós monitorozásnak a valódi társadalmi kihatásait felmérje. Az én elképzelésem szerint ugyanis 1998-tól szakágazatonként, minisztériumonként, gazdálkodási, de foglalkozási ágazatonként is szembesíteni kellett volna a társadalmat azzal, mit várhatnak a társadalom különböző gazdálkodási szervezetei az Európai Unióban, és milyen egyéni életstratégiákat alakíthat ki majd az Európai Unión belül a Magyarország területén lakó polgár. 1997-ben, az Alföld-program indításakor, az volt az egyik vezérmondatunk: az európai uniós csatlakozás idejére kell hogy legyen az Alfölddel kapcsolatos tervünk, mert különben az ország egyik része még jobban elszakad a másik résztől. Fel kell tudni mérni, mennyire számíthatunk az ország keleti felének fejlődésében a spontán tényezőkre és

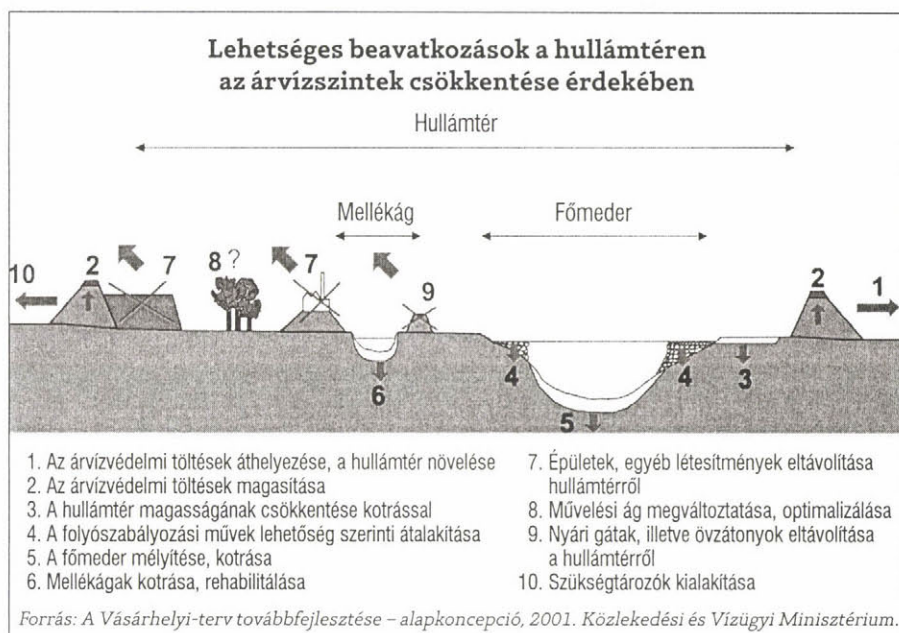
mennyire kell az államnak magát aktivizálnia. Két álláspont alakult ki a vitában. Az egyik magát liberálisnak nevezi, azt állítja, hogy az európai uniós határok kitolása Magyarország keleti végeire automatikusan meg fogja oldani az alföldi területek felzárkózását a nyugati, illetve a nyugat-európai területekhez. A mai nyugat-magyarországi kereskedő, befektetőréteg a legtermészetesebben fog mozogni az Európai Unió keleti határáig, azaz az Ukrajnával, Romániával határos vidékekig. Áthelyezi majd egyszerűen üzletét, befektetési irodáját Szombathelyről Hódmezővásárhelyre. Az államnak tehát nem kell rásegítő funkciókat magára vállalnia. Én a másik állásponttal értek egyet, amelyik azt mondja, hogy az államnak éppen ezen szabad tőke- és munkaerőmozgás feltételeit kell megteremtenie. A cél szerintem is az, hogy a tőke szabadon mozogjon az ország keleti felében is, de ehhez az szükséges, hogy ott megtalálja a maga boldogulási lehetőségét. Ezért meg kell ott teremteni a vagyonbiztonságot. Ha az ország keleti felét állandóan árvizek fenyegetik, akkor ott nincs vagyonbiztonság, a tőke nem megy olyan helyre, ahol nem köthet megfelelő biztosítást. Amennyiben nincs megfelelő infrastruktúra, mindenekelőtt telefon és informatika, az utak és a vasutak közpénzekből való megfelelő fejlesztése, akkor nem fog a befektető az ország keleti felébe települni. Márpedig az ország keleti fele mintegy nyolcszáz éve attól a hátránytól szenved, hogy közvetlenül olyan területekkel szomszédos, amelyek nem tudnak szerves kapcsolatba kerülni a magyar gazdálkodással. Így a keleti országrész gyenge adófizető lakosságot hordoz a hátán. Az a mintegy másfél millió ember, aki a Tisza-völgyében vagy a Tisza vízgyűjtő és gazdálkodási területén él, ma sokkal kevesebb adót fizet be az államkasszába, mint a nyugati adófizetők. Nem is beszélve arról, hogy ennek a lakosságnak a felvevő, tehát a piacképessége is sokkal gyengébb, mint a nyugat-magyarországiaké. Egyszerűen azért, mert szegények.

Az Európai Unió természetesen támogatni fog vidékeket különböző környezetgazdálkodási és területfejlesztési projektekkel. Az sincs kizárva, hogy Spanyolországhoz, illetve Andalúziához hasonlóan a magyar Alföldre, a kelet-magyarországi területekre is projekteket lehet elnyerni. Ezek azonban sokkal bonyolultabb mechanizmusok révén lesznek eredményesek, mint ahogy azt ma gondoljuk, nem is vagyok benne biztos, hogy az alföldi területen élő értelmiség vagy politikusi garnitúra felkészült rá, hogy ezeket az EUPályázatokat elérje és megfelelően hasznosítsa. Ne felejtjük el, hogy ezen európai uniós pályázatokhoz mindig állami garanciákra, vagyis helyi pénzek mozgósítására is szükség van. Elengedhetetlen, hogy az Alföld egészére vonatkozóan egységes programot alakítsunk ki: eltérően az első Alföld-kutatási programtól (1992) nekünk nem annyira szociográfiai felmérésekre és szociológiai ítélekre, hanem sokkal inkább konkrét gazdasági és vízgazdálkodási, természet-

gazdálkodási akciótervekre van szükségünk. Az általunk indítványozott 1997. évi Alföld-program (amelyet az alföldiek szeretnek a második Alföld-programnak nevezni) célkitűzésében már sokkal inkább aktív gazdálkodási, lokális stratégiák kiépítésére vállalkozik. (Az már aztán ismét a szerencse, illetve a véletlen műve, hogy elsősorban a területfejlesztési témákban vannak eredményeink, és a kimondottan gazdálkodási és kulturális stratégiák elkészülte mindegyre késik.)

Feltételezésem: az új Alföld-programnak éppen a mostani tiszai árvizek, illetve a Tiszával kapcsolatos vízgazdálkodások lehetnek a kiindulópontjai. A mostani tiszai árvizek rákényszerítenek bennünket egy teljes körű vízgazdálkodással kapcsolatos életmódváltás szükségességére is.

Ha az Európai Unióról beszélünk, akkor nem feledkezhetünk el arról sem, hogy az uniós bizonyos élelemtermelési korlátozásokat vezet be területén. Nyugat- és Kelet-Európa között a korábbi egymásra utaltság megszűnt. Évszázadokon át a mai lengyel és magyar alföldi területek egyik vonzó vonása volt a nyugat-európaiak számára az itt kialakult élelemtermelés, nem utolsósorban a szántóföldi gabonatermelés és a lábon elhajtható szarvasmarha tenyésztése. Ma azonban már Nyugat-Európa megfelelő élelemmennyiséggel rendelkezik, sőt élelem-túlermelés van. Nem is beszélve arról, hogy az Európán kívüli területekről a modern életvitelnek jobban megfelelő szállítmányokat hoznak: többszörösére növekedett a hal, illetve a tengeri termékek felhasználása a gyorsfagyasztás révén, és a nagy szállító repülőgépek segítségével a gyümölcscsillatás – mindenekelőtt a narancs és a banán forgalmazása révén – a nyugat-európaiak mindennapi szükségletét jól fedezi. (Amit nem tudnak megoldani: az éppen a nálunk termelhető jó minőségű alma, körte, őszibarack, részben szilva és az ezekből készített szeszszármazékok termelése.) Új életformákról és új életigényről is szó van: a 20–21. század fordulóján az orvostudomány fejlődése révén az emberek jobban tisztában vannak a táplálkozás élettani hatásaival. Pontosan tudjuk, hogy a szív- és általában az érrendszeri megbetegedések egyik legnagyobb forrása a túlzott koleszterintartalmú élelmiszerek, mindenekelőtt a sertés fogyasztása. Ezek a betegségek – mint ismeretes – Közép-Kelet-Európában, mindenekelőtt Magyarországon ma már népbetegségnek számítanak. Ehhez társul a cukorbetegség, aminek, a hajlamon túlmenően, táplálkozásban rejlő okai vannak. Ma már tény: a következő évtizedekben az európai lakosság – és remélhetően Magyarország is – sokkal több növényi, mindenekelőtt kertetben megtermelt növényi rostos anyagot és sokkal több halat, részben baromfit fog fogyasztani, mint fogyasztott akár csak 2-3 évtizeddel ezelőtt is. Az Európai Unió egyrészt kényszermodernizációt, másrészt pedig (ránk kényszerített) kulturális és életmódváltást is jelent majd. Remélhetően.

Hogyan illeszkednek mindebbe az árvizek által indikált Alföld-programok?

Ártéri vízgazdálkodás és természetgazdálkodás, életmód-változtatás

A Magyarország területére zúduló vizeket kordában kell tartani, további gátmeléssel ez nem lehetséges. A jelenlegi gátrendszer meg kell erősíteni, a medreket rendben kell tartani, a hullámtereket rendbe kell hozni és új hullámtéri gazdálkodást kell elősegíteni különböző adó- és egyéb kedvezményekkel. Mindezekben túlmenően pedig meg kell fogni az árvizek vizeit és így elérni, hogy a tetőzés egy vagy akár másfél méterrel alacsonyabb legyen. Ebben az esetben a következő száz esztendőben kezelni tudjuk az idejutó árvizeket. A szántóföldi gazdálkodásra szolgáló és mezőgazdasági szempontból értéktelenebbnek ítélt területek elárasztásával további víztározókat kell kiépíteni. A Tisza ún. holtágai, valamint a már meglévő víztározók példája mutatja: milyen sokszínű életforma épülhet fel ezekre a valójában félig mesterseges vizekre.

Az ártéri gazdálkodás változást fog előidézni. Drasztikusan csökken majd a szántóföldek területe. Ez lehet az első hatása az ártéri gazdálkodásnak. De láthattuk, hogy éppen a szántóföldi gazdálkodás keretében előállított termékek iránt csökken a kereslet egyrészt Nyugat-Európában, másrészt pedig a magyarországi lakosság életminőségének, egészségi viszonyainak javítása is táplálkozásváltást kíván meg. A szántóföldi gazdálkodás visszaszorulása mellett növekedni fog az erdők területe. Ez részben pozitív egészségügyi változásokat hozhat magával. Már most gondoskodni kell arról, hogy fakitermelési és ugyanakkor vadgazdálkodá-

si stratégiákat alapozzanak meg tudományos szinten az erdőterületek kiterjesztésére. A Solymos Rezső által vezetett Erdőgazdálkodási és Vadgazdálkodási Akadémiai Bizottság tetterős és valóban aktív emberekből áll. Ugyanakkor sokkal nagyobb vízfelület fogja borítani a Tisza menti vidékeket. Ez hozzájárulhat a halgazdálkodás fejlődéséhez, amelyet feltehetően teknős- és ráktenyésztés is követni fog. Általában sokkal inkább vízre épülő gazdálkodás és életforma alakulhat ki. A vizek kiterjedésével növelhető az ahhoz kötődő szabadidő-kultúra: a csónakázás (természetesen nem a motorcsónakázás), a vitorlázás, a horgászás és a strandolás szerepe életünkben. Ehhez hozzájárul az alföldi talajadottságokból származóan simogató, lágy víz és a jó ízű hal. Új fellendülést kaphat a gyümölcshéscsész, amelynek Magyaror-

szágon szintén remek szakértői bázisa van és az öntözéses primőrgazdálkodás. (Ennek ismeretes módon nagy hagyományai vannak a Dél-Alföldön.) Az öntözéses kertészet és gazdálkodás pedig segíti a talajvíz-gazdálkodást. Azok az ijesztő adatok a Kárpát-medence talajvízszintjének süllyedéséről, amelytől éppen a Dél-Alföld és a Duna-Tisza köze is szenved, talán megfordíthatók.

Természetesen alakulnak az emberek is, hozzáigazodnak az új, vízzel kapcsolatos életformákhoz. Mind az állattenyésztésben, mind az erdő- és vadgazdálkodásban új üzleti lehetőségek nyílnak, amelyek a turizmust és a befektetőket is vonzhatják Kelet-Magyarország felé.

*

Úgy gondolom, a magyar Alföld és mindenekelőtt a Tisza-vidéke olyan új foglalkozásszerkezetet alakít majd ki a Kárpát-medence keleti felén, amelyik nemcsak vonzza, illetve leköti a munkaerőt, hanem gazdagabbá teszi a helyi embereket. Ugyanakkor e terület egy olyan korszerű élelemtermelési és turisztikai központ gazdája lehet a következő fél évszázadban, amelyet nemcsak az Európai Unió nyugaton élő polgárai, hanem remélem, a magukat hamarosan „konszolidáló” keleti államok polgárai is szívesen keresnek majd fel. Csak egyet nem szabad felejtetni: ha utol akarjuk érni a nyugat-európai életszínvonalat és kulturális színvonalat, akkor nem másolni kell őket, mert a másolás következtében a távolság az elől járók és az őket követők között soha nem fog csökkenni. Ki kell dolgozni ehelyett a helyi adottságokra épülő, megvalósítható új elképzeléseket. Ez az akadémiai Nemzeti Stratégiai Kutatások egyik célja.